

IZBA PAMIĘCI ŻYDÓW LUBLINA
Lublin, ul. Lubartowska 10

Przewodnik

Guide to the Hall of Remembrance
Lublin, 10 Lubartowska Street

אנדענק-צײַמער
לזכר די "ידן אין לובלין"

חדר-זכרון
להנצחה יהודי לובלין

Projekt i tekst: Symcha Wajs
Współpraca: Andrzej Przemyski i Andrzej Trzeciński
Opracowanie graficzne i zdjęcia: Jerzy Budziszewski i Symcha Wajs
Tłumaczenie na język żydowski: Michał Friedman
Tłumaczenie na język angielski: Laurence Weinbaum
Wydawca: Towarzystwo Opieki nad Pamiątkami Kultury Żydowskiej
w Lublinie
Wydano z pomocą finansową Fundacji imienia rodziny Nissenbaumów

Design and text: Symcha Wajs
Consultant: Andrzej Przemyski and Andrzej Trzeciński
Graphic layout and photographs: Jerzy Budziszewski and Symcha Wajs
Yiddish translation: Michał Friedman
English translation: Laurence Weinbaum
Publisher: The Society for the Commemoration of Jewish History
and Culture in Lublin
Sponsor: The Nissenbaum Family Foundation
Drukarnia KOBIS Legionowo, ul. Konarskiego 10 nakł. 975 U-1

Bożnica „CHEWRA NOSIM“ — Lublin, ul. Lubartowska 10
 CHEWRA NOSIM SYNAGOGUE — Lublin, 10 Lubartowska Street

חברה נושאים בית-מדריש לובארטאווסקא-גאס 10.

LUBLIN należał do najstarszych miast Polski zamieszkałych przez Żydów. Prof. Bałaban podaje, że już w II połowie XV w. działała tam gmina żydowska. Rozwój gospodarczy, naukowy i kulturalny gminy nastąpił w XVI i XVII stuleciach.

Żydzi mieszkali przeważnie w dzielnicy „Podzamcze” przy ulicach: Krawiecka, Podzamcze, Zamkowa czy Szeroka zwana „Żydowską”. Nie opodal, na wzgórzu zwanym „Grodzisko” założono cmentarz żydowski istniejący do dnia dzisiejszego z wieloma cennymi nagrobkami pochodzącymi z XVI wieku.

Na mocy przywileju króla polskiego z XVI w. uruchomiono pierwszą w Lublinie drukarnię hebrajską i otwarto pierwszą w Lublinie uczelnię talmudyczną – Jeszywa – w 1518 r. Rektorem uczelni był rabin Szalom Szachne zwany „Ojcem wiedzy talmudycznej” (zm. w 1558 r. – jego nagrobek zachował się na starym cmentarzu żydowskim).

Lublin był siedzibą Zarządu Czterech Ziem „Waad Arba Aracot” – rodzaj parlamentu żydowskiego istniejącego w latach 1580–1764.

Z Lublina pochodzi wielu znanych na całym świecie uczonych religijnych i świeckich. Byli to: rabin Maharszal – znany talmudysta, autor wielu znanych dzieł; Rabin Meir Gedali – Maharam; rabin Jakow-licchok Hurwic – Choze meLublin („Widzący”) – jeden z twórców chasydyzmu w Polsce (zm. w 1815 r., a jego nagrobek zachował się na starym cmentarzu żydowskim); rabin Ezriel Halewi Horowic zw. „Żelazną głową”; rabin Meir Szapiro – twórca Wyższej uczelni rabinackiej „Jeszywas Chachmej Lublin”.

Z Lublina wywodzą się również świeccy uczeni i twórcy kultury żydowskiej m. innymi: naukowiec Zalkind Hurwitz – zwany „le Juif de Lublin”; Emil Meieron – filozof; Malwina Meieron – pisarka; Szalom Boruch Nisenbaum – historyk; znani lekarze: Montalto, Vitalis, Maj; Bela Szapiro – działaczka BUNDU, Bela Dobrzyńska – działaczka syjonistyczna, Anna Langfus – pisarka odznaczona nagrodą Goncourt, Bela Mandelsberg-Szildkraut – historyk; Mosze Szulsztajn – poeta; Jakub Gładsztajn – poeta i pisarz, Nachum Blumental – historyk, Symcha Trachter – malarz i wielu innych.

Spółeczność żydowska Lublina stanowiła pokaźną część mieszkańców całego miasta. W XIX w. nieznacznie przekraczała połowę ludności miasta. W przeddzień II wojny światowej Lublin zamieszkiwało ok. 43 000 Żydów, co stanowiło 35% wszystkich mieszkańców. W latach okupacji hitlerowscy zbrodniarze zamordowali w Lublinie ponad 40 000 Żydów tego miasta.

Ze stu prawie bożnic i synagog Lublina, pozostała tylko jedna przy ulicy Lubartowskiej 10 (dawniej 4). Wybudowana na przełomie XIX i XX wieku, była domem modlitwy i nauk talmudycznych. Należała do Bractwa Pogrzebowego „Chewra Nosim”. Mieściła się w centrum handlowym dzielnicy żydowskiej i gromadziła wielu Żydów, którzy odprawiali tam swoje modły trwające przez prawie cały dzień. Wieczorami natomiast odbywały się tam systematyczne wykłady talmudu tzw. „Sziur b'Cibur” prowadzone przez wybitnego talmudystę Mosze Ajzenberga oraz Dawida Muszkatblita.

Bożnica przetrwała okres okupacji i do 1984 r. odbywały się w niej sobotnio-święteczne modły. Ostatnio z powodu licznych uszkodzeń bożnicy i małej, niestety, liczby Żydów w Lublinie, modły zostały zawieszane. Ale w 1987 roku, w 45 Rocznicę likwidacji Getta lubelskiego bożnicę wyremontowano i oddano do użytku. Mieści się tam obecnie część sakralna – bożniczna przeznaczona do modłów i „Izba Pamięci”, którą udostępniono zwiedzającym. „Izba Pamięci” czynna jest dwa razy w tygodniu: w piątek i niedzielę w godzinach 11–13.

Komitet „Izby Pamięci” zwraca się z uprzejmą prośbą do wszystkich zwiedzających, którzy mają, być może, jakieś pamiątki związane z Żydami Lublina, aby łaskawie podarowali, lub wypożyczyli je „Izbie Pamięci”.

Ryc. 2. Święta skrzynia wraz z Rodałem „ARON Ha-KODESZ”
Aron ha Kodesh (Ark of the Law)

Ryc. 5. Fragment ekspozycji. Partial view of the exhibit

Święta Żydowskie

ROSZ HA-SZANA – Nowy Rok, obchodzony 1-go i 2-go dnia miesiąca tiszri. Według tradycji święto to przypomina stworzenie świata oraz dzień sądu, któremu poddani będą wszyscy ludzie. Najwyższy Sędzia zapisuje ludzi dobrych do księgi życia, a złych do księgi śmierci, wyrok na osoby przeciętne zawiesza się aż do JOM KIPPUR. Charakterystyczną cechą święta jest trąbienie na rogu lub trąbce. Każdy Żyd ma obowiązek wysłuchania w ten dzień dźwięku rogu Szofar. Innym obrzędem związanym z tym świętem jest ceremonia zwana TASZ-LICH. (Zwyczaj znany od XV w. Żydzi udają się nad wodę wytrząsając zawartość swoich kieszeni do wody, co ma symbolizować oczyszczenie od grzechów)

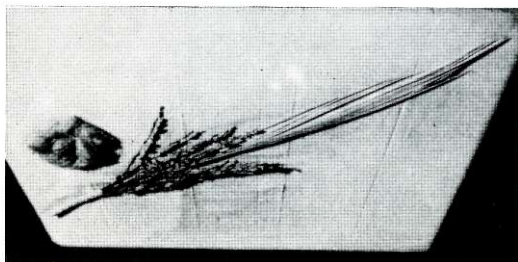
Ryc. 6. Szofar. Shofar

JOM KIPPUR – Dzień Pojednania, dzień pokuty i postu, obchodzony 10-tego dnia miesiąca tiszri. W Polsce znany jest także pod nazwą Sądny Dzień. Jedyne święto, do którego w diasporze nie dodaje się drugiego dnia co jest związane z trudnością zachowania całkowitego postu przez dwa kolejne dni. Wszystkie rodzaje pracy są zakazane, podobnie jak SZABAT. Według tradycji, los każdego człowieka, który nie został jednoznacznie określony w ROSZ HA-SZANA, rozstrzyga się właśnie w Jom Kippur.

SUKKOT – Święto Szałasów znane w Polsce także pod nazwą Święta Kuczek, rozpoczynające się 15-ego dnia miesiąca tiszri, obchodzone 8 dni w Izraelu, a 9 w diasporze. Przypada na jesieni, po zebraniu plonów z pól, sadów i winnic. Charakteryzuje je wesołość i radość ze zbiorów oraz modlitwy o deszcz i bogate plony w roku następnym. Po niewoli babilońskiej nadano mu znaczenie historyczne, wiążąc je z wyjściem Izraelitów z Egiptu. Szałas budowane z okazji święta mają przypominać wędrówkę przez pustynię. W szałasie zw. SUKKA spożywa się posiłki. Ortodoksyjni Żydzi pozostają w nim na noc, jednakże w chłodniejszym klimacie nie jest to obowiązkowe. Czasami buduje się tylko symboliczny szałas w pobliżu synagogi. W okresie Drugiej Świątyni przyjął się zwyczaj układania świątecznego bukietu, LULAWU nad którym odmawia się modlitwę. Pod koniec modłów wyjmuje się z arki TOREĘ i obnosi dookoła BIMY. Siódmy dzień Sukkot zwany jest HOSZANA RABBA, ósmy SZEMINI ACERET, dziewiąty SIMCHAT TORA.

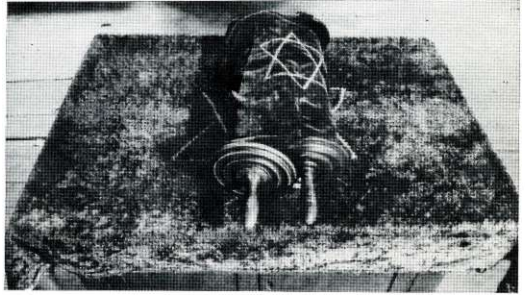
HOSZANA RABBA – Wielka Hosanna, siódmy dzień SUKKOT, podczas którego procesja obchodzi 7 razy synagogę, po czym gałązkami wierzby uderza się o ziemię lub sprzęty – jest to ceremonia sięgająca czasów Drugiej Świątyni, mająca zapewnić deszcz.

SZEMINI ACERET — Zgromadzenie Dnia Ósmego; ósmy dzień SUKKOT (22-ego tiszri), traktowany jest jako osobne święto. W tym dniu odmawia się specjalne modlitwy o deszcz — „tefilat geszem”, a jeśli nie poprzedza go SZABAT to również odczytuje się *Kohelet* — Księgę Eklezjastesa.

Ryc. 7. Etrog i Lulaw. Etrog and Lulav

SIMCHAT TORA – Radość Tory, ostatni dzień SUKKOT, podczas którego kończy się roczny cykl czytania TORY. W Izraelu uroczystość tę obchodzi się 8-ego dnia święta razem ze SZEMINI ACERET. Z arki wyjmuje się zwój Tory i obnosi siedem razy wokół synagogi przy wtórce pieśni.

Ryc. 8. Rodały zawinięte Dressed Torah

Ryc. 9. Tas — tarcza na rodał. Torah breast plate

Ryc. 10. Rodały otwarte. Open Torah

Asert ha-Dibrot („dziesięcioro przykazań“)

SZABAT — dzień wypoczynku trwający od zachodu słońca w piątek do zachodu słońca w sobotę. Przestrzeganie i wypełnianie nakazów dotyczących szabatu podlega ścisłym rygorom. Jeden z traktatów MISZNY (o tej samej nazwie) zawierający przepisy dotyczące sobotniego wypoczynku, wylicza 39 prac zakazanych w szabat. Zakaz pracy można złamać jedynie w przypadku zagrożenia życiu lub opieki nad chorym. W obrębie miejsca zamieszkania nie ma żadnych ograniczeń w poruszaniu się, ale nie można go opuszczać na odległość większą niż dwa tysiące kroków. W piątek wieczorem, po modłach w synagodze, urządza się w domu uroczystą kolację. Trzem uroczystym posiłkom podczas szabatu towarzyszy odmawianie specjalnych hymnów. Gospodyni zapala dwie świece przed rozpoczęciem szabatu, odmawiając przy tym specjalne błogosławieństwo, ojciec rodziny odmawia KIDDUSZ przed posiłkiem. Na zakończenie szabatu odmawia się modlitwę zw. HAWDALA. Mężczyźni spędzają szabat na modlitwie i nauce (studium TORY).

Ryc. 13. Balsaminka. Havdalah Spicetower.

Ryc. eksponatów od 2 do 14 znajdujących się w „Izbie Pamięci”

Ryc. 14. Lichtarz z blachy, miedziany, posrebrzany (XIX w.)

Candlestick (silverplated copper) 19th century

LUBLIN

Ryc. 15. Krawiecka i Podzamcze na tle „Zamku“ (1937).

Krawiecka and Podzamcze Streets with the Zamek (Castle)
in the backround (1937)

לובלין

Ryc. 16. Szpital Żydowski w Lublinie (1886—1939) foto z 1901 r.
The Jewish Hospital in Lublin (1886—1939) 1901

בנין פון יידישן שפיטאל (1886).

Ryc. 17. Wyższa Uczelnia Rabinacka
Yeshiva Chachmej Lublin (Rabbinical Academy)

בנין פון דער געוועזענער „ישיבת חכמי לובלין“.

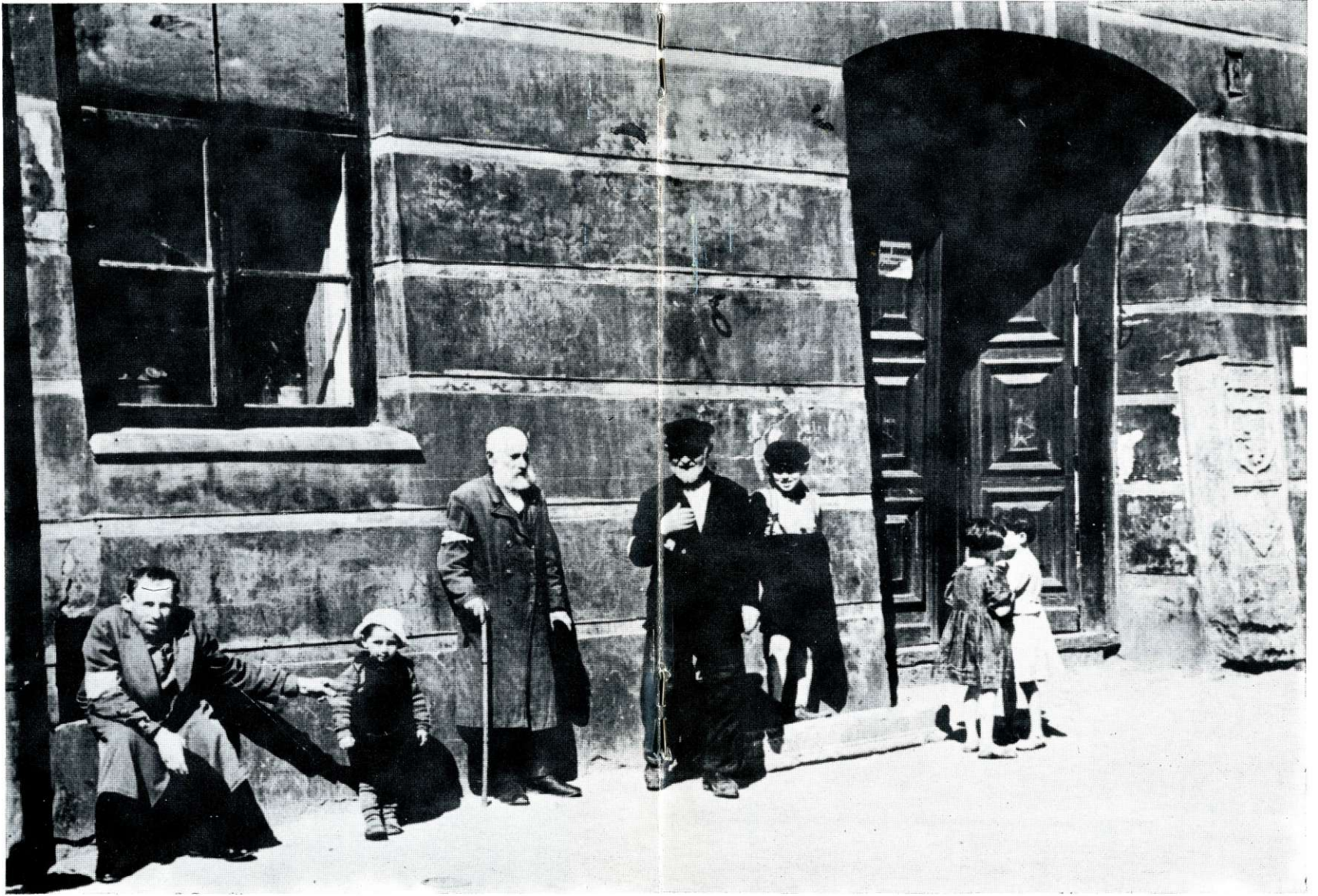
Ryc. 18. Fragment nowego cmentarza (1829)
Partial view of the new cemetery (1829)

Ryc. 19. Fragment starego cmentarza (1541)
Partial view of the old cemetery (1541)

אַלטער יידישער בית-עולם (1541).

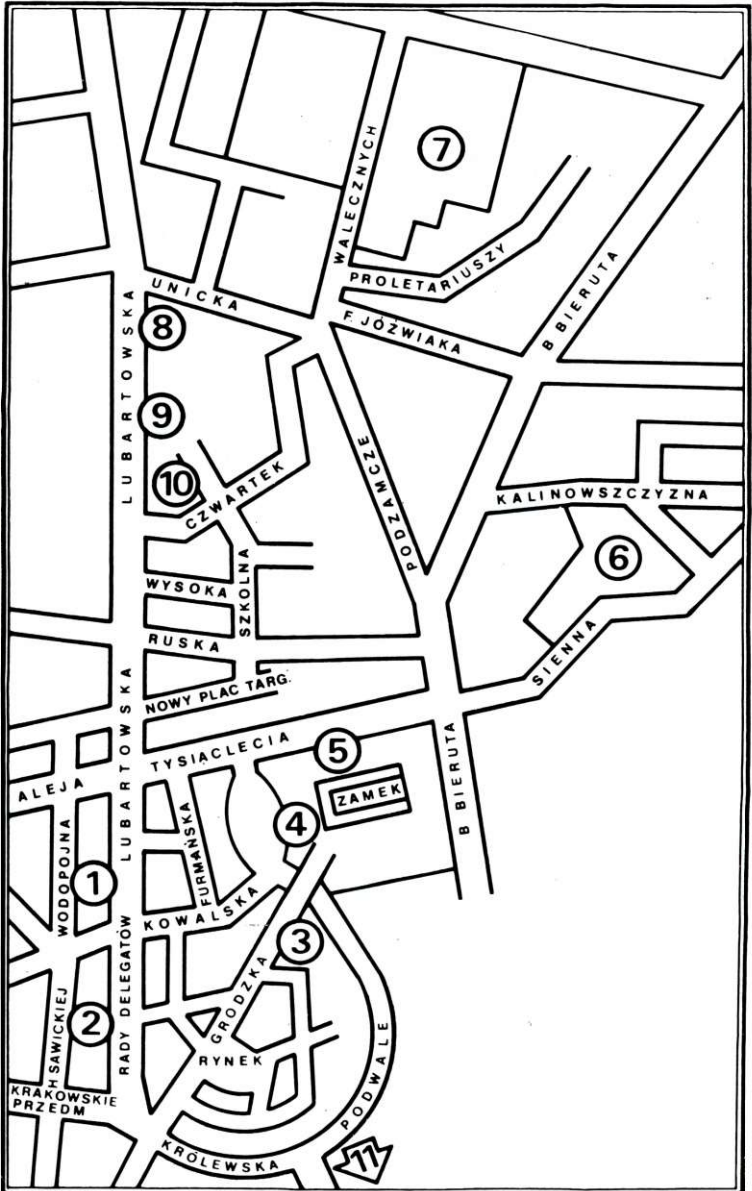
GETTO

Żydzi w Lublinie — Rynek 1941 r.

Plan ważniejszych miejsc związanych z Żydami Lublina
 Map of important places connected with the Jews of Lublin

פלאן פון די וויכטיקערע ערטער, וואָס האָבן אַ שייכות מיט די יידן
 פון לובלין.

LEGENDA:

Legend:

- 1 IZBA PAMIĘCI – otwarta 9 listopada 1987 r.; HALL OF REMEMBRANCE – opened on 9 November 1987
- 2 PLAC OFIAR GETTA i POMNIK POMORDOWANYCH ŻYDÓW LUBELSKICH – odsłonięty 9 listopada 1963 r.; GHETTO VICTIMS, PLACE (PLAC OFIAR GETTA) and MONUMENT TO THE MARTYRED JEWS OF LUBLIN – unveiled on 9 November 1963;
- 3 Budynek DOMU SIEROT i STARCÓW "OCHRONKA" (tablica pamiątkowa) Building of the former OCHRONKA ORPHANAGE and HOME FOR THE AGED (memorial plaque).
- 4 TABLICA PAMIĄTKOWA z planem byłej dzielnicy żydowskiej w Lublinie MEMORIAL PLAQUE with a map of the former Jewish Quarter of Lublin.
- 5 TABLICA PAMIĄTKOWA w miejscu gdzie znajdowała się SYNAGOGA MAHARSZALA i MAHARAMA. MEMORIAL PLAQUE on the site of the MAHARSHAL AND MAHARAM SYNAGOGUE.
- 6 STARY CMĘNTARZ ŻYDOWSKI (1541); OLD JEWISH CEMETERY (1541).
- 7 NOWY CMĘNTARZ ŻYDOWSKI (1829); NEW JEWISH CEMETERY (1829).
- 8 Budynek b. "JESZYWAS CHACHMEJ LUBLIN" (Wyższa Uczelnia Rabinacka) Building of the former YESHIVA CHACHMEJ LUBLIN (Rabbinical Academy).
- 9 Budynek SZPITALA ŻYDOWSKIEGO (1886). Building of the former JEWISH HOSPITAL (1886).
- 10 ŻYDOWSKI DOM KULTURY im. I.L. PERECA (tablica pamiątkowa). Building of the former I.L. PEREC HOUSE OF JEWISH CULTURE (memorial plaque)
- 11 Majdanek

לעגענדע:

- 1 „אַנדענק־שטוב” געעפנט דעם 9טן נאוועמבער 1987 יאָר.
- 2 „פלאַץ פון געטא־קרבנות” און דענקמאַל פון די אויסגעהרגעטע לובלינער יידן — אַנטהילט דעם 9טן נאוועמבער 1963 יאָר.
- 3 בנין פון „בית יחומים און זקנים־הויז” — „אַכראַנקאַ” (אַנדענק־טאָול).
- 4 אַנדענק־טאָול מיטן פלאַן פון דעם אַמאַליקן יידישן באַצירק אין לובלין.
- 5 אַנדענק־טאָול אויפן אָרט, וווּ ס׳איז געשטאַנען די מהרש״ל־שיל און מהר״ם־שיל (1567).
- 6 אַלטער יידישער בית־עולם (1541).
- 7 נייער יידישער בית־עולם (1829).
- 8 בנין פון דער געוועזענער „ישיבת חכמי לובלין”.
- 9 בנין פון יידישן שפּיטאַל (1886).
- 10 בנין פון „יידישן קולטור־הויז” א.נ. פון י.ל. פּרץ (אַנדענק־טאָול).
- 11 מאַיאַנעק.

Słowniczek terminów

ARON HA-KODESZ (Święta Skrzynia) – miejsce przechowywania Tory w domach modlitwy, najczęściej w formie wnęki w ścianie wschodniej synagogi, wskazującej kierunek Jerozolimy, lub w formie osobno stojącej szafy. W obu wypadkach zasłaniana haftowanymi tkaninami (zob. PAROCHET).

ASERET HA-DIBROT — dziesięcioro przykazań przekazanych przez Boga Mojżeszowi na górze Synaj, uznawanych za źródło wszystkich innych prawd. Biblia cytuje je w księdze Wyjścia 20,2—17 i powtarza z małymi zmianami w księdze Powtórzonego Prawa 5,6—21. Zgodnie z zapisem biblijnym przykazania były spisane na dwóch kamiennych tablicach, które Mojżesz potłukł, kiedy zobaczył, że lud służy złotemu cielcowi. Po ponownym wstąpieniu na górę Synaj, Mojżesz przyniósł drugi zestaw tablic, który umieszczono w arce, zwanej odtąd Arką Przymierza. Dziesięć przykazań odmawiano codziennie w Świątyni przed modlitwą SZEMA.

ATARA zwieńczenie – ozdobny pas różnej długości i szerokości, szyć chowej roboty lub dekorowany haftem, naszywany na górną kraweść tałesu.

BALSAMINKA — puszka na wonności, których aromat wdycha się na pożegnanie szabatu, recytując przy tym odpowiednie błogosławieństwa (zob. HAWDAŁA i ryc. 13).

BIMA — almemar, w synagodze podium z pulpitem, przy którym odczytuje się TORĘ. Także miejsce, skąd kantor prowadzi modlitwę w sefardyjskich i niektórych aszkenazyjskich synagogach.

CHANUKIJA – specjalna lampa na 8 świec, które zapala się po zachodzie słońca przez 8 kolejnych dni święta CHANUKI, zaczynając od jednej i codziennie dodając jedną więcej. Świeczki powinny palić się co najmniej pół godziny, nie wolno zapalać jednej od drugiej – do tego celu służy specjalna świeczka pomocnicza zw. SZAMES.

CHAROSET — potrawa sederowa z jabłek, orzechów, migdałów, cynamonu i wina, mająca przypominać zaprawę murarską, używaną przez Żydów w Egipcie.

CHUMASZ – od chamesz – pięć, Pięcioksiąg, Pentateuch, synonim słowa TORY w znaczeniu pierwszych pięciu ksiąg biblijnych: także zwój zawierający Pięcioksiąg, używany przez wiernych w synagodze.

CICIT – w j. pol. w przejętej z jidysz nazwy cyces – frędzle przymocowane do spodniej części odzieży, noszone przez Żydów płci męskiej stosownie do nakazu z be-Midbar – Ks. Liczb 15, 37–41; „Powiedz synom Izraela niech sobie zrobią frędzle na krajach swoich szat...” w celu przypomnienia boskich przykazań.

ETROG – gatunek owocu cytrusowego (*citrus medica cedra*). Jest jedną z czterech roślin przygotowywanych na święto Sukkot; pozostałe 3 rośliny to: palma, mirt i gałązki wierzbowe, tworzące bukiet zw. lulaw. Podczas nabożeństw w synagodze w to święto lulaw trzymany jest w prawej ręce a etrog w lewej; przy odmawianiu psalmów potrząsa się nim w czterech kierunkach a także do góry i na dół; każdego dnia okrąża się z nimi jeden raz bimę a siódmego dnia okrąża się bimę siedmiokrotnie.

GEMARA – od czasownika gamar – kończyć, oznacza zakończenie, jest zbiorem komentarzy uzupełniających do Miszny. Jest dziełem AMORAITÓW, wraz z MISZNĄ tworzy TALMUD.

HAGADA (opowiadania) — część Talmudu, złożona z opowieści teologicznych, informacji historycznych, legend, przysłów i pouczeń o charakterze moralnym, stanowiących rozwinięcie opisów biblijnych.

HAGADA SZEL PESACH (opowieść paschalna) – oparta na motywach biblijnych opowieści o wyjściu Żydów z Egiptu, czytana w 1 i 2 wieczór święta Pesach.

HAWDALA (oddzielenie) – błogosławieństwo odmawiane na zakończenie świąt i szabatu w celu zaznaczenia różnicy pomiędzy świętym dniem, który się skończył a zwykłym dniem który się zaczyna.

JARMUŁKA – nakrycie głowy w formie półkolistej czapeczki, zszytej z 6 trójkątnych kawałków materiału, najczęściej jedwabiu lub aksamitu. Noszona na głowie stale przez ortodoksyjnych Żydów, nawet nocą w łóżku; na ulicy przykrywana dodatkowo kapeluszem. W Jom Kippur zakładano szczególnie piękne jarmułki „hiszpańskiej roboty”, tzn. ze srebrnego lub złotego szychu.

KALENDARZ HEBRAJSKI — księżycowo-słoneczny, oparty na roku księżycowym liczącym 354 dni. W celu wyrównania różnicy w stosunku do roku słonecznego, dodaje się co 2 lub 3 lata dodatkowy trzynasty miesiąc przestępny (zw. drugi adar), co powoduje, że poszczególne miesiące przypadają o tej samej porze roku. Dzieli się na 12 miesięcy rozpoczynających się od nowiu księżycowego (ROSZ CHODESZ), liczących po 29 lub 30 dni. Rok religijny rozpoczyna się jesienią, 1-go dnia miesiąca tiszri. Nazwy miesięcy wywodzą się z tradycji babilońskiej:

1. tiszri (wrzesień-październik)
2. cheszwan (październik-listopad)
3. kislew (listopad-grudzień)
4. tewet (grudzień-styczeń)
5. szwat (styczeń-luty)
6. adar (luty-marzec)
7. nisan (marzec-kwiecień)
8. ijar (kwiecień-maj)
9. siwan (maj-czerwiec)
10. tammuz (czerwiec-lipiec)
11. aw (lipiec-sierpień)
12. elul (sierpień-wrzesień)

KAPORET – lambrekin zakrywający górną część ARON HA-KODESZ.

KARPAS – pietruszka, którą w czasie SEDERU zanurza się w słonej wodzie.

LULAW — gałąź palmy, a potem także cały świąteczny bukiet złożony ponadto z gałązek mirtu, wierzby i odmiany cytryny zw. etrog, używany na SUKKOT. Lulaw jest charakterystyczny dla obchodów tego święta od czasów Drugiej Świątyni. Każdego dnia z wyjątkiem SZABATU, podnosi się go podczas recytacji HALLELU i potrząsa w różnych kierunkach, co ma symbolizować władzę Boga nad całym światem. LULAW nosi się podczas procesji, odbywanych dookoła synagogi przez wszystkie dni święta.

MACA — placek, opłatek, niekwaszony chleb pieczony tylko ze specjalnie przygotowanej mąki i zimnej wody, bez dodatku soli. Ciasto na macę należy miesić bez przerwy i szybko piec, aby nie miało żadnej możliwości fermentacji. Zazwyczaj uważa się, że cała czynność nie powinna trwać dłużej niż 18 minut. Nakaz religijnego spożywania macy obowiązuje w czasie święta PESACH, zwanego też chag hamacot — świętem mac, lub Świętem Przaśników.

MACEWA – pomnik, nagrobek, postument, rodzaj nagrobka utworzonego przez pionowo ustawioną, prostokątną płytę kamienną, o prostokątnym, trójkątnym lub półkolistym zwieńczeniu, pokrytą inskrypcją, często zdobioną symbolicznymi płaskorzeźbami, obrazującymi pochodzenie, przymioty czy imię zmarłego.

MAGEN DAWID – Tarcza Dawida, sześcioramienna gwiazda, powstała z dwóch nałożonych na siebie trójkątów równobocznych. Znak ten używany w czasach starożytnych przez różne ludy pojawiał się także w żydowskich synagogach i na sprzętach liturgicznych, ale oficjalnym symbolem judaizmu stał się dopiero w XVII wieku. Żydzi w Pradze jako pierwsi zaczęli nim zdobić nagrobki i chorągwie. W 1897 roku Światowa Organizacja Syjonistyczna uznała ten symbol za swój znak, a później umieszczono go także na fladze państwa Izrael.

MACHZOR — modlitewnik zawierający zbiór modlitw świątecznych.

MAROR — chrzan, początkowo przyprawa do mięsa, nabrała symbolicznego znaczenia jako pamiątka gorzkiego życia Żydów w Egipcie i stała się koniecznym składnikiem uczty sederowej na PESACH.

MEGILLA – zwój pergaminu lub skóry, na którym spisuje się teksty ksiąg; szczególnie odnosi się do księgi Estery.

MEIL – sukienka na TORE, wykonana z dekoracyjnej tkaniny, okrywająca zwinięty rodaj, często pokryta symbolicznymi napisami lub imieniem ofiarodawcy.

MENORA – lampa, lichtarz, świecznik. Siedmioramienna lampa oliwna używana w Świątyni, a potem w synagogach i domach modlitwy. W starożytności najbardziej popularny symbol żydowski. Z czasem termin ten zaczęto stosować także na oznaczenie ośmioramiennej lampy zapalanej na święto CHANUKI. obecnie oficjalne godło państwa Izrael.

MEZUZA — kolumna, mały zwój pergaminu, zawierający dwa fragmenty z TORY; *Dewarium* — Powt. Pr. 6,5—9; 11,13—21. Zwinięty w rolkę pergamin umieszcza się w pudełeczku z drewna, szkła lub metalu, z małym otworem, tak, by widoczne było słowo Szaddaj — Wszechmogący, napisane na odwrotnej stronie zwoju. Mezuzę przymocowuje się na drzwiach każdego domu żydowskiego, po prawej stronie futryny w pozycji pochyłej. Zwyczaj ten powstał w celu dosłownego wypełniania nakazu zawartego w Powt. Pr. 6,9 „Wypisz je (tj. słowa TORY) na drzwiach twojego domu i na twoich bramach“.

MIZRACH — wschodnia ściana synagogi zwrócona ku Jerozolimie; ozdobna tablica umieszczona w synagodze na ścianie wskazującej kierunek Jerozolimy.

PARSZA — jeden z 54 fragmentów Pięcioksięgu odczytywany w synagodze z okazji świąt, postów, początku nowego miesiąca księżycowego, a także w każdy poniedziałek, czwartek, SZABAT rano i szabat po południu. Całą parszę przeznaczoną na dany tydzień odczytuje się tylko w szabat rano, natomiast w szabat po południu, w poniedziałek i czwartek — urywki z fragmentu przeznaczonego na następny tydzień. Do odczytania tekstu, wzywa się różną liczbę osób; w szabat rano — 7, w JOM KIPPUR — 6, w inne święta 5, w dni powszednie czasu świątecznego PESACH i SUKKOT oraz w ROSZ CHODESZ — 4, w szabat po południu, w poniedziałki i czwartki, post PURIM i CHANUKĘ — 3.

PAROCHET — kotara zasłaniająca ARON HA-KODESZ, zazwyczaj bogato zdobiona.

PISMO ŚWIĘTE. Biblia. Stary Testament składa się z trzech głównych działów (łącznie 24 księgi):

- Tora (Chumesz lub Chamisza chumsze Tora)
- Newiim — Księga Proroków
- Ketuwim — Pisma luźne

RODAŁ — nawinięty na dwa drążki zwój pergaminu, zawierający spisany ręcznie tekst Tory; przechowywany w synagodze w szafie ołtarzowej, z której wydobywa się go z zachowaniem ceremoniału podczas nabożeństwa, dla odczytania odpowiedniego fragmentu tekstu. Rodał upiększa się artystycznie wykonanymi ozdobami: sukienką, tarczą, koroną, granatami, i wskazówką.

SEDER — porządek, uczta rodzinna urządzana pierwszego wieczora święta PESACH charakteryzująca się ściśle określonym porządkiem. Na stół sederowy podaje się trzy mace symbolizujące kapłana, lewitę i Izraelitę, maror — czyli chrzan, charoset — potrawę z jabłek, orzechów, migdałów, cynamonu i wina, jajka gotowane na twardo kość goleniową jagnięcia — symbol ofiary paschalnej, wodę z solą, jarzyny oraz wino. Pan domu łamie środkową macę i część chowa. Kawalek ten tzw. afikoman (z gr. deser) starają się odnaleźć dzieci, aby otrzymać słodycze i prezenty. Najmłodszy syn zadaje cztery pytania związane ze świętem. Ojciec odpowiada, wyjaśniając znaczenie obrzędu (HAGADA).

SEFER TORA – ręcznie pisany zwój Pięcioksięgu używany do publicznego odczytywania w synagodze; uważany za najwyższą świętość. Zwój przechowuje się w specjalnej skrzyni zwanej ARON HA-KODESZ i wyjmuje tylko na czas odczytywania. W przypadku uszkodzenia lub zużycia grzebany ze czcią w ziemi.

SIDDUR — modlitewnik zawierający pełny zbiór modlitw codziennych i szabasowych, odmawianych zarówno w synagodze jak w domu.

SZOFAR (róg) – barani róg, używany w starożytnym Izraelu dla przekazania alarmu wojennego, zawiadomienia o pokoju, ostrzeżenia ludzi przed niebezpieczeństwem oraz dla celów kultowych w świątyni. Obecnie używany w miesiącu elul, z okazji Nowego Roku i na zakończenie Dnia Pojednania.

TALMUD (nauka) — zbiór tradycyjnych praw judaizmu, komentujących i interpretujących Torę. Składa się nań Miszna, będąca efektem pracy Tannaitów, uczonych działających od ok. 20 do 200 r.n.e., skodyfikowana ostatecznie przez rabiego Jehudę ha-Nasi (125—217) oraz Gemara, uzupełniająca Misznę, dzieło Amoraistów opracowana w akademiach Izraela i Babilonu od ostatecznej redakcji Miszny do pocz. VI w. Koniec prac nad Gemarą w Babilonie oznacza więc powstanie Talmudu babilońskiego. Talmud palestyński albo jerozolimski ukończony został wcześniej — w IV w. Zgodnie z układem Miszny, dzieli się Talmud na 6 sedarim (porządków): zeraim (nasiona) — o rolnictwie; moed (święto) — o świętach i postach; naszim (kobiety) — o ślubach i rozwodach; nezikin (szkody) — prawo cywilne i karne; kodaszim (świętości) — o ofiarach, kulcie świątynnym i obowiązkach kapłanów; teharot (czystości) — o czystości i nieczystości rytualnej.

TALES – szata modlitewna – prostokątna chusta z białej, wełnianej tkaniny, z czarnymi pasami na krawędziach, zaopatrzona po rogach we frędzle w zw. cicit (polskie „cyces”) oraz w atarę naszytą z brzegu, w miejscu zakładania chusty na głowę w czasie modlitwy. Innym rodzajem jest tzw. tallit katan – mały tales – rodzaj kamizelki ubieranej na białinę; posiada także nitki cicit.

TAS (tarcza) – ozdoba rodaków, tarcza, najczęściej srebrna, zawieszana na łańcuszku na rodakły ubrane w sukienkę.

TEFILIN (modlitwy) – dwie małe, sześciennie szkatułki, najczęściej skórzane, zawierające napisane ręcznie na pergaminie cytaty z Pięcioksięgu (Ex. 13,1 – 10 i 11–16; Deut. 6,4–9 i 11,13–21). Tefilin przymocowuje się przy pomocy rzemieni do czoła i lewego ramienia na wysokości serca na czas modlitwy porannej w dni powszednie, zgodnie z dosłownym rozumieniem wersetu: „Przywiążesz je do twej ręki jako znak i niech ci będą ozdobą przed oczami” (Deut. 6,8).

TORA (nauka, prawo) – hebrajska nazwa Pięcioksięgu, pierwszej części Starego Testamentu. Dla nazwania poszczególnych ksiąg, Żydzi posługują się początkowymi słowami każdej księgi jako jej tytułem: bereszit, szemot, wajikra, bamidbar, debarim. W powszechnym użyciu weszły jednak nazwy wzięte z greckiego przekładu Tory, zwanego Septuaginta, częściowo zlatynizowane: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. W XVI w. spolszczono je u nas na księgi: Rodzaju, Wyjścia,

Kapłańską, Liczb i Powtórzonego Prawa. W wielkim skrócie, treść Pięcioksięgu stanowi tzw. prehistoria biblijna (powstanie świata człowieka, tajemnica grzechu), dzieje partriarchów, wyjścia Izraelitów z Egiptu i zawarcie Przymierza z Bogiem na Synaju oraz szczegółowe przepisy kultu religijnego. W tradycji utrzymywało się długo przekonanie, iż autorem Pięcioksięgu był Mojżesz. Wszechstronna krytyka podważyła jednak taką opinię. Tora jest dziełem wielu autorów, powstałym na przestrzeni długiego czasu, najprawdopodobniej od 10 do 5 w. p.n.e.

Tora, używana w kulcie synagogałnym, do dnia dzisiejszego utrzymała starą formę pergaminowego zwoju, nawiniętego na dwa drewniane drzewca (ece chajim). Przechowywana jest w szafie ołtarzowej a do czytania przenoszona na bimę. Podzielona jest na 54 tygodniowe sekcje, odczytywane w synagodze z okazji świąt, postów, początku nowego miesiąca księżycowego a także w każdy poniedziałek, czwartek, szabat rano i po południu, przy czym cały rozdział (parsza) przeznaczony na dany tydzień odczytuje się tylko w szabat rano, natomiast w szabat po południu, w poniedziałek i czwartek – urywki z fragmentu przeznaczonego na następny tydzień. Do odczytania tekstu wzywa się różną ilość osób: w szabat rano – 7, w Jom Kippur – 6, w inne święta – 5, w dni powszednie czasu świątecznego Pesach i Sukkot oraz w pierwszy dzień nowego miesiąca – 4, w szabat po południu, w poniedziałki i w czwartki, post, Purim i Chanukę – 3. O ile to możliwe, pierwszy wzywany jest do Tory kapłan (kohen) a po nim lewita a jako trzeci – rabin.

Czytanie Tory jest możliwe tylko wówczas, kiedy w synagodze obecnych jest co najmniej dziesięciu Żydów, stanowiących kworum (minjan).

* * *

Podane wyżej objaśnienia sporządzono na podstawie: „Z historii i tradycji – szkice z dziejów Kultury żydowskiej” Izaaka Lewina; „Z dziejów i Kultury Żydów w Krakowie” Eugeniusza Dudy; „Kalendarza Żydowskiego – 1986–1987” ZRWM w PRL.

Żydzi w poszczególnych krajach świata.
(wg American Jewish Year Book 1982)

EUROPA		AMERYKA PÓŁNOCNA ŚRODKOWA, POŁUDNIOWA	
Albania	300	Kanada	380 000
Austria	13 000	Meksyk	37 500
Belgia	41 000	USA	5 921 000
Bułgaria	7 000	Barbados	70
Czechosłowacja	12 000	Kosta Rica	2 500
Dania	7 500	Kuba	1 000
Finlandia	1 000	Curacao	700
Francja	535 000	Dominikana	200
Niemcy	38 000	Salwador	350
Gibraltar	600	Guatemala	2 000
Wielka Brytania	390 000	Haiti	150
Grecja	6 000	Honduras	200
Węgry	80 000	Jamajka	350
Irlandia	1 900	Nikaragua	150
Włochy	41 000	Panama	2 000
Luxemburg	1 000	Trinidad	300
Malta	50	Argentyna	242 000
Holandia	30 000	Brazylia	110 000
Norwegia	900	Boliwia	750
<u>Polska</u>	<u>6 000</u>	Chile	30 000
Portugalia	600	Kolumbia	12 000
Rumunia	45 000	Ekwador	1 000
Hiszpania	12 000	Paragwaj	1 200
Szwecja	17 000	Peru	5 200
Szwajcaria	21 000	Surinam	500
Turcja	24 000	Urugwaj	50 000
Jugosławia	5 500	Wenezuela	15 000
ZSRR	1 700 000		
AZJA		AFRYKA	
Afganistan	200	Algeria	1 000
Burma	50	Egipt	400
Chiny	30	Etiopia	10 000
Cypr	30	Kenia	450
Hong Kong	300	Libia	20
Indie	5 000	Maroko	22 000
Indonezja	100	Rep. Poł. Afryki	108 000
Iran	47 000	Tunis	6 000
Irak	450	Zair	200
Izrael	3 373 000	Zimbabwe	1 960
Japonia	500	Zambia	400
Liban	300		
Pakistan	250		
Filipiny	200		
Singapur	450		
Syria	4 000		
Jemen	500		
		AUSTRALIA I NOWA ZELANDIA	
		Australia	67 000
		Nowa Zelandia	5 000

Przewodnik wydany został przy pomocy finansowej Fundacji imienia rodziny Nissenbaumów.

Ideą przewodnią Zygmunta Nissenbauma — więźnia obozów hitlerowskich — stała się potrzeba ratowania relikwów kultury żydowskiej w Polsce oraz uchronienia przed zapomnieniem świadectw męczeństwa i walki narodu żydowskiego.

Już w roku 1984 bardzo dużym nakładem kosztów rozpoczęto prace porządkowe i budowę najstarszego cmentarza na Bródnie w Warszawie, które obecnie są na ukończeniu.

Prowadzone są również prace dotyczące odbudowy i rekonstrukcje cmentarzy żydowskich, a także synagog w Krakowie, Łodzi, Buku k. Poznania oraz w kilkunastu miejscowościach Polski.

*
* * *

Published with the financial assistance of the Nissenbaum Family Foundation

The guiding idea of Zygmunt Nissenbaum — prisoner of Nazi concentration camps — is to save relics of Jewish culture in Poland and to guard against forgetting the suffering and struggle of the Jewish Nation.

The very costly work, begun in 1984, of reconstrucing the Brodno cemetery, the oldest Jewish burial ground in Warsaw, nears completion.

*
* * *

דערשינען ביי דער פינאנציעלער מיטהילף פון דער ניסענבאום-פונדאציע די הויפט-אידעע פון זיגמונט ניסענבאום — איז די נויטווענדיקייט אפצוראטעווען די רעשטלעך פון דער יידישער קולטור אין פוילן און אפהיטן פון פארגעסנהייט די באווייזן פון דער מארטיראלאגיע און קאמף פון יידישן פאלק.

שוין אין 1984 יאר האבן זיך אנגעהויבן די ארבעטן ביים ברענגען אין ארדענונג און צוריקאויפריכטן דעם עלטסטן בית-עולם ברודנע אין ווארשע, וואס האלט איצט ביים פארענדיקט ווערן.

גלייכצייטיק ווערן געפירט ארבעטן ביים צוריקאויפבויען און רעקאנסטראירן יידישע בית-עלמינס, ווי אויך סינאגאגעס אין קראקע, לאדזש, און אין אנדערע ערטער אין פוילן.

ממאה בתי-הכנסת ובתי-המדרש שהיו קיימים בלובלין נותר בה היום בית-מדרש אחד בלבד ברחוב לובארטובסקה מס' 10 (מקודם — 4), שנבנה בראשית המאה העשרים והשתייך ל"חברה נושאים", בו התפללו ולמדו. הוא שכן במרכז האזור המסחרי של העיר ולכן המה במשך כל שעות היום מיהודים שבאו להתפלל בו. בשעות הערב המה בית-המדרש לומדי תורה וגמרא שבאו לשמוע את שיעוריו של ר' משה אייזנברג, ידידו הקרוב של הרב מאיר שפירא, ראש "ישיבת "חכמי לובלין". מ. אייזנברג היה עסקן ציבורי, חבר מועצת העירייה וחבר ועד הקהילה בלובלין. גם דוד מושקאטבליט נשא שיעורים בבית-המדרש של "חברה נושאים".

בית-מדרש זה שרד בימי המלחמה ועד שנת 1984 היה מתאסף בו מניין יהודים לתפילה בשבתות ובחגים. בשנת 1985, לרגל יום הזכרון להשמדת גטו לובלין, שוקם בית-המדרש והיום מצויים בו שני אגפים: אחד — לתפילה והאחר — כ"חדר יזכור" הפועל פעמיים בשבוע, בימי ו' וא', בין השעות 11 — 13.

הנהלת "בית יזכור" פונה לכל מבקריו לתרום לבית זה חומר תיעודי וחפצים למיניהם הנמצאים ברשותם, שיש להם שייכות לחיי יהודי לובלין לפני המלחמה.

Ryc. 20. Plac Ofiar Getta Ghetto Victims' Place

„פלאץ פון געטא-קרבנות“ און דענקמאל פון די אויסגעהרגעטע לובלי-
נער יידן — אנטהילט דעם פֿײַטן נאָוועמבער 1963 יאָר.

לובלין נמנית עם הערים העתיקות ביותר, בהן התגוררו היהודים בפולין. לדברי הפרופסור מאיר באלאבאן, עוד במחצית השנייה של המאה ה-15 היתה קיימת קהילה יהודית בלובלין. במאות ה-16 וה-17 ידעה קהילה זו שגשוג גדול בתחומי הכלכלה, המדע והתרבות.

מרבית היהודים התגוררו ברחובות: קראוויצקה, זאמקובה, פודזאמצ'ה ושירוקה ("רחוב היהודים"). לא הרחק מרחוב זה, על הגבעה "גרודשיסקה" הקימו יהודי לובלין בית-קברות, שנשתמר עד ימינו אלה וגם היום מצויות בו מצבות מן המאה ה-16.

על סמך הפריבילגיה שהעניק המלך הפולני ייסדו היהודים במאה ה-16 את בית-הדפוס העברי הראשון בלובלין ובה פתחו, ב-1518 את הישיבה הראשונה. לכהונת ראש הישיבה הזאת נתמנה הרב שלום שכנא בן יוסף, שהיה תלמיד-חכם גדול ומפורסם בכל קהילות פולין וגרמניה. הוא נפטר בשנת 1558 והמצבה על קברו נשתמרה עד היום.

בשנים 1530 — 1764 נערכו בלובלין לעתים מזומנות, בימי הירידים הגדולים, התכנסויות של צירי ועד ארבע-הארצות: פולין גדול וקטן; רוסיה האדומה, ווהלין וליטא — שהיה מעין אוטונומיה שהעניקו שליטי ארצות אלה ליהודיהם.

יהודים רבים — תלמידי-חכמים מפורסמים ואנשי מדע גדולים, שיצאו להם מוניטין ברחבי העולם — מוצאם בעיר לובלין, כמו: המהרש"ל (ר' שלמה לוריא), אחד מגדולי הרבנים ומתלמידי-החכמים הבולטים שהקימה יהדות פולין בתקופה ההיא, שלעת זקנתו חי בלובלין ושם נפטר בשנת 1593; מהר"ם (ר' מאיר בן גדליה) שנולד בלובלין והיה ראש הישיבה בעיר מולדתו; ר' עזריאל הלוי הורביץ — העילוי ובקי בים התלמוד; "החווה מלובלין" (ר' יעקב יצחק) מהבולטים והמפורסמים בתנועה החסידית בפולין. הוא נפטר בשנת 1815 וקברו בבית-העלמין הישן בלובלין נשתמר עד היום; רבי מאיר שפירא — מייסדה של "ישיבת חכמי לובלין" המהוללה.

רבים מאנשי-מדע יהודיים, בעלי-שם עולמי מוצאם מלובלין: זאלקינד הורוביץ "לה זיף ד'לובלין"; אמיל מאירסון — פילוסוף; מאלווינה מאירסון — סופרת; שלום ברוך ניסנבוים — היסטוריון; הרופאים הידועים: מאנטאלטה, ויטאליס, מאי; פעילת ה"בונד" — בלה שפירא, הפעילה הציונית — בלה דובז'ינסקה; הסופרת — אנה לנגפוס, שזכתה בפרס האחים גונקור בפאריס; ההיסטוריונית — בלה מאנדלסברג-שילדקרויט; המשורר משה שולשטיין; המשורר והפרוזהאיקן יעקב גלאטשטיין; ההיסטוריון נחמן בלומנטל; הצייר שמעון טראכטר ואחרים.

האוכלוסייה היהודית בלובלין היתה רבת-נפשות. לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה היא מנתה 43.000 נפש בקירוב, כלומר 35% אחוזים מכלל אוכלוסיית לובלין. בימי הכיבוש הושמדו בידי הנאצים למעלה מ-40.000 יהודי לובלין בגטו, במחנות ההשמדה בלזשיץ ומיידאנק וביער קרמפיץ.

און לערנען און געהערט צו דער "חברה נושאים". זיך געפינען אין צענטער פון דעם האַנדלס־ראַיאָן און צוליב דעם איז זי אַ גאַנצן טאַג געווען פול מיט מתפללים. אין אָוונט איז דאָס אָרט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לערנער־פּונקט, מיט וועלכע עס האָט אַנגעפירט דער באַקאַנטער עסקן משה אייזנבערג,

אויך געגעבן שיעורים דוד מושקאטבליט.

דאָס בית־המדרש האָט איבערגעלעבט די מלחמה. ביזן יאָר 1984, האָט

מען דאָרט געדאוונט יעדן שבת און יום־טוב.

אין יאָר 1987, צו דער 45סטער יאַרצייט פונעם אומקום פון לובלינער

געטאָ, איז דאָס בית־המדרש רעסטאורירט געוואָרן. איצט געפינען זיך דאָרט

צוויי אָפטיילונגען: איינע צום אָפריכטן תפילות, די צווייטע דינט ווי

אן "אַנדענק־היים" און איז טעטיק צוויי מאָל אין וואָך, פרייטיק און זונטיק, פון 11 אַ זייגער ביז 13.

*

די פאַרוואַלטונג פון דער "אַנדענק־היים" ווענדעט זיך צו די באַזוכער מיט

דער בקשה צו שענקען אָדער אַנטלייען פאר דער דאָזיקער היים מאַטעריאַלן

און קעגנשטאַנדן, וואָס האָבן אַ שייכות צום פארמלחמהדיקן יידישן לעבן אין לובלין.

איך זוך די שויםע מיינע אין יעדן בערגל אש

Ryc. 21. Pomnik ku czci pomordowanych Żydów w Lublinie „W każdej garstce popiołu szukam swoich bliskich”
Monument in memory of the martyred Jews of Lublin „In every handful of ashes I search for my near ones”

לובלין געהערט צו די עלטסטע, דורך יידן באַווינטע שטעט אין פוילן. פראָפעסאָר מאיר באַלאַבאָן גיט איבער, אַז שוין אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן יאָרהונדערט איז אין לובלין געווען אַ יידישע קהילה. אין 16-טן און אין 17-טן יאָרהונדערט לעבט די לובלינער קהילה איבער אַ גרויסן אויפבלי אויפן געביט פון ווירטשאַפט, וויסנשאַפט און קולטור.

מערסטנטייל האָבן די יידן געווינט אין די גאַסן: קראָויעצקאַ, זאַמקאָוואַ, פּאָדזאַמטשע, און שעראָקאַ ("יידן-גאַס"). נישט ווייט פון דאַנען, אויפן בערגל "גראָדזשיסקאַ" האָבן לובלינער יידן פארלייגט אַ בית-עולם, וועלכער איז פארבליבן ביזן היינטיקן טאַג. נאָך איצט שטייען אויף אים אַ סך מצבות פון 16-טן יאָרהונדערט.

אויפן סמך פון דעם פוילישן קעניגס פּריווילעגיע האָבן די יידן געגרינדעט אין 16-טן יאָרהונדערט די ערשטע אין לובלין העברעישע דרוקעריי און געעפנט די ערשטע ישיבה אין 1518 יאָר. אַלס ראשי-ישיבה איז באַשטימט געוואָרן דער רב שלום שכנא, וועמען מען האָט גערופן "פּאָטער פון תלמודישער וויסנשאַפט" (געשטאַרבן אין יאָר 1558). אויף זיין קבר שטייט נאָך היינט די מצבה.

אין לובלין איז אין די יאָרן פון 1580 ביז 1764 זיך צונויפגעקומען דער "ועד ארבע ארצות", אַ מין יידישער פּאַרלאַמענט פון פיר לענדער.

פון לובלין שטאַמען אַ סך וועלט-באַרימטע יידישע רעליגיעזע און וועלטלעכע געלערנטע. הרב מרה"ש — באַקאַנטער תלמודיסט און מחבר פון אַ גרויסער צאָל שריפטן; דער רב מאיר בן גדליה — מהר"ם; רבי יעקב-יצחק הורוויץ, דער חוזה, איינער פון די גרינדער פון פוילישן חסידיוס (געשטאַרבן אין יאָר 1815, זיין מצבה שטייט נאָך היינט אויפן אַלטן יידישן בית-עולם); רב עזריאל הלוי האָראָוויץ — "אייווערנער קאַפּ"; רב מאיר שאַפּיראַ — גרינדער פון "ישיבת חכמי לובלין".

פון לובלין קומען אויך אַרויס אַ סך וועלטלעכע יידישע געלערנטע און קולטור-שעפּער: זאַלקינד הורוויץ — "לע זשיף ד'לובלין"; עמיל מאַירסאָן — פּילאָזאָף; מאַלווינאַ מאַירסאָן — שרייבערין; שלום-ברוך ניסנבוים — היסטאָריקער; די באַקאַנטע דאָקטוירים: מאנטאלטא, וויטאַליס, מאַי; די בונדישע טוערין — בעלא שפּיראַ, די ציוניסטישע טוערין — בעלאַ דאָבזשינסקאַ; די שרייבערין — אַננאַ לאַנגפּוס, וואָס איז באַלוינט געוואָרן מיטן גאַנקור פּרייז. די היסטאָריקערין בעלאַ מאַנדלסבערג-שילדקרויט; דער פּאָעט משה שולשטיין, דער פּאָעט און פּראָזאַיקער יעקב גלאַטשטיין; דער היסטאָריקער נחמן בלומענטאַל; דער מאַלער שמעון טראַכטער און אַנדערע.

די יידישע באַפעלקערונג אין לובלין איז געווען גרויס אין צאָל. ערב דער צווייטער וועלט-מלחמה האָבן געווינט אין שטאַט אן ערך 43000 נפשות ד.ה. 35 פּראָצענט פון דער אַלגעמיינער צאָל איינוווינער. בשעת דער אַקופּאַציע, האָבן די היטלעריסטן אומגעבראַכט העכער 40000 לובלינער יידן אין געטאָ, בעלזשעץ, קרעמפּיצער וואַלד און מיידאַנעק.

פון די כמעט הונדערט לובלינער שילן און בתי-מדרשים, איז ביז היינט פארבליבן נאָר איין בית-המדרש אויף לובאַרטאָוסקאַ-גאַס 10 (פּריער — 4), אויפגעבויט אין אָנהייב פון 20סטן יאָרהונדערט און געדינט צום דאווענען

Liczba Żydów zamieszkałych
w Lublinie
od XVI do XX w.

צאל און וווקס פון דער יידישער
באפעלקערונג פון 16-טן ביז 20-טן ייה

אין פראצענט. לגבי דער אלגעמיינער צאל איינוווינער	צאל	יאר
%	liczba mieszkańców	rok
—	840	1550
—	2000	1602
—	1725	1765—1764
49,6	4321	1787
42,0	2973	1806
50,0	6795	1827
56,0	8747	1857
57,0	10.413	1862
50,9	23.586	1897
39,5	37.337	1921
34,7	38.937	1931
—	42.830	1939

“ԱՄՅԱԿ ԲԱՌԱՐԵՅՈՒ”

ԼԱՄԿԱՐՈՒ ԵՎ ԼԱՆ ԵՐՏԵՔԱՆԴԱԼ ԱՊՍԷՂԵՆ ԵՍ ԼՈՒ՝ ԵՐԵՆՔԱՆ ՔՐ՝ ԵՍ
ՀԻԷՂԻ՝

ՔԼԼԱՌԱՐԵԱԼ: ԻՄԱԿՏՅԵՑ ԵՔ՝ ԵՔԼՔԱՆԵՉԻ ԼԵ ԿԼԿՈՒ ՉԻԶՈՒ՝ ՔՆ
ԻԼՔԵՄ ԵՔՔԼԵՐՈՒԻՄ ՔՍ ԵՔՈՔԻ: Ե՝ ԵՄԿՈՒՄՄԱՅԻ ՔՍ Կ՝ ՈՒՈ՝
ԱՊՔԼԵՐՈՒ: ՔԻԼԿՈՒ, ԵՄՈՒԱՊՅԻ ՔՍ ՔԻԼԿՈՒ, ՈՄՈՄԱՐՅԻ՝
ԵԼՔԱՅՈՒ ՔՍ ՈՐՅՈՒ: ԿՄՄՍ ՈՒՈ՝

אנדענק-צײַמער
לזכר די יידן אין לובלין

חדר-זכרון
להנצחה יהודי לובלין